

Τα παιδιά μάρτυρες ενδοοικογενειακής βίας: Βιβλιογραφική ανασκόπηση των εφαρμοσμένων προγραμμάτων και παρεμβάσεων στον ευρωπαϊκό και διεθνή χώρο για την πρόληψη και αντιμετώπιση του φαινομένου

ΣΤΕΛΛΑ ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ

*Κοινωνιολόγος - Εγκληματολόγος, Διδάκτωρ Τμήματος Κοινωνιολογίας
Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών*

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΑΒΒΙΔΗΣ

Εγκληματολόγος, MSc.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΤΣΑΡΟΣ

Κοινωνικός Λειτουργός

ΜΑΡΙΑ ΛΙΑΣΚΟΥ

Κοινωνική Λειτουργός

Περίληψη

Τα καταστροφικά αποτελέσματα της ενδοοικογενειακής βίας εναντίον των γυναικών είναι γνωστά και επαρκώς τεκμηριωμένα. Λιγότερο γνωστός είναι ο αντίκτυπος αυτής στα παιδιά τους που είναι συνήθως μάρτυρες αυτής της βίας. Σε αυτά τα παιδιά, τα «ξεχασμένα θύματα» της ενδοοικογενειακής βίας, εστιάζει το παρόν κείμενο. Πρόκειται για μια μελέτη του φαινομένου της έκθεσης των παιδιών στην ενδοοικογενειακή βία, με ειδική αναφορά στους τρόπους με τους οποίους τα παι-

διά εκτίθενται σε αυτή τη βία και τις συνέπειες αυτής της έκθεσης, αλλά και για μια βιβλιογραφική ανασκόπηση των σημαντικότερων και αποτελεσματικότερων προγραμμάτων και παρεμβάσεων οι οποίες έχουν αναπτυχθεί σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο για την πρόληψη και την αντιμετώπιση του φαινομένου.

Η παρούσα μελέτη αφιερώνεται στον αγαπημένο Δάσκαλο Αντώνη Μαγγανά, ο οποίος μέσα από το έργο του και τη διδασκαλία του έχει προσεγγίσει με ιδιαίτερη ευαισθησία τα θέματα που αφορούν στα παιδιά και την έκθεσή τους στον κίνδυνο της βίας.

1. Εισαγωγικά

Όταν μια γυναίκα γίνεται θύμα ενδοοικογενειακής βίας υπάρχει μεγάλη πιθανότητα ένα παιδί να είναι μάρτυρας αυτής της βίας (Ohlsson, 2010: 5). Τη δεκαετία του '70 ξεκίνησαν οι πρώτες μελέτες για τα παιδιά μάρτυρες-βίας, με τις πρώτες εμπειρικές μελέτες να εμφανίζονται το 1980 (Kitzmann κ.ά., 2003: 339). Η έκθεση των παιδιών στην ενδοοικογενειακή βία θεωρείται από τους ερευνητές ένα είδος ψυχολογικής κακοποίησης καθώς μπορεί να τρομοκρατήσει τα παιδιά διαταράσσοντας τη ζωή τους (Kitzmann κ.ά., 2003: 339). Η αναγνώριση των παιδιών-μαρτύρων ως μια ειδική κατηγορία θυμάτων είναι σχετικά πρόσφατη εξέλιξη και τα συναντάμε στη βιβλιογραφία ως «σιωπηλά», «ξεχασμένα» και «ακούσια» θύματα (Edleson, 1999: 839).

Στην Ελλάδα, το 1988, συναντάται για πρώτη φορά η έννοια του παιδιού-μάρτυρα στον Οδηγό για την αναγνώριση και αντιμετώπιση της κακοποίησης και παραμέλησης του παιδιού που συνέταξε το Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού. Εκεί για πρώτη φορά εισάγεται ο όρος «αμέτοχος θεατής», προκειμένου να περιγραφεί η κατάσταση κατά την οποία ένα παιδί εκτίθεται σε διάφορες μορφές ενδοοικογενειακής βίας μεταξύ των γονέων του ή συντρόφων των γονέων του, χωρίς όμως το ίδιο να έχει υποστεί σωματική βία (Παπαμιχαήλ, 2010).

Αρκετά χρόνια αργότερα, ψηφίζεται για πρώτη φορά στην Ελλάδα νόμος για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας. Αξιοσημείωτο εδώ είναι ότι στο άρθρ. 1 παρ. 3 του σχετικού Νόμου 3500/2006, «θύμα θεωρείται και το ανήλικο μέρος ενώπιον του οποίου τελείται τέτοια αξιόποινη πράξη». Το συγκεκριμένο άρθρο αποτέλεσε σημείο-τομή για την αναγνώριση των δικαιωμάτων των παιδιών - έμμεσων θυμάτων της ενδοοικογενειακής βίας και την ευαισθητοποίηση του κοινού.

Όσον αφορά την «προστασία των μαρτύρων» στο άρ. 10 αναφέρεται ότι «Όποιος σε υπόθεση ενδοοικογενειακής βίας απειλεί μάρτυρα ή μέλος της οικογένειάς του ή ασκεί βία εναντίον του ή τον δωροδοκεί, με σκοπό την παρākλωση απονομής της δικαιοσύνης, τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον τριών μηνών μέχρι τριών ετών». Με το συγκεκριμένο άρθρο ενισχύονται τα θύματα στη δημοσιοποίηση της κακοποίησης και προστατεύονται από τον δράστη (Γυφτοπούλου, κ.ά., χ.χ.: 105).

Εντούτοις, το φαινόμενο εξακολουθεί να είναι υπομελετημένο. Κατά γενική ομολογία, τα στατιστικά δεδομένα για την ενδοοικογενειακή βία είναι περιορισμένα και ακόμα πιο περιορισμένα είναι τα στατιστικά στοιχεία που υπάρχουν για τα παιδιά που εκτίθενται στην ενδοοικογενειακή βία. Σε μερικές χώρες δεν υπάρχουν καθόλου στοιχεία σχετικά με το φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας, ενώ όσα λίγα υπάρχουν οφείλονται στην περιορισμένη αναφορά που γίνεται από τις γυναίκες-θύματα ενδοοικογενειακής βίας καθώς και από τα παιδιά τους που εκτίθενται στη βία αυτή (UNICEF, 2006: 2).

Πρόσφατη πανευρωπαϊκή έρευνα (Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2014: 35), η οποία διερεύνησε τη βία κατά των γυναικών, κατέδειξε πως το 73% των μητέρων ανέφερε πως η κακοποίησή τους (από τον τέως ή από τον νυν σύντροφο) είχε γίνει αντιληπτή από τα παιδιά τους.

Όσον αφορά την Ελλάδα, τα στατιστικά δεδομένα είναι περιορισμένα σχετικά με τον αριθμό των παιδιών που εκτίθενται στην ενδοοικογενειακή βία (Παπαμιχαήλ, 2010).⁷⁹⁷ Σε μελέτη της UNICEF το 2006 (σελ. 13) εκτιμάται ότι τα παιδιά-μάρτυρες βίας στην Ελλάδα είναι 45.000. Σήμερα και με δεδομένη την οικονομική κρίση, οι επιστήμονες και τα στελέχη των δομών αρωγής και υποστήριξης θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας κάνουν λόγο για αύξηση των κρουσμάτων βίας με κύρια θύματα γυναίκες και παιδιά.

Το έλλειμμα ερευνητικών δεδομένων και η ελλιπής βιβλιογραφική διερεύνηση του θέματος, συμβάλλει στην απουσία εξειδικευμένων εργαλείων παρέμβασης. Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (WHO, Regional Office for Europe 2013:3) η πρόληψη του φαινομένου της παιδικής κακοποίησης αναδείχθηκε τις τελευταίες δεκαετίες. Οι υφιστάμενες ερευνητικές προσπάθειες διερεύνησης του φαινομένου και εφαρμογής προγραμμάτων παρέμβασης που έχουν γίνει κυρίως στις Δυτικές κοινωνίες συνέβαλε τόσο στην πρόληψη όσο και στην αναγνώριση του φαινομένου, επομένως και στην «καλύτερη κατανόηση του». (Παπαδόπουλος κ.ά., 2004: 32-33).

797. Παλαιότερα στοιχεία προέρχονται από την έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 2003 από το Κέντρο για Θέματα Ισότητας στην οποία το 60% των γυναικών που δήλωσε ότι βιώνει κακοποίηση από το σύζυγο/ σύντροφό της, ανέφερε πως τα παιδιά είναι παρόντα στα περιστατικά βίας.

2. Τρόποι έκθεσης των παιδιών στην ενδοοικογενειακή βία

Η έκθεση των παιδιών σε συμβάντα ενδοοικογενειακής βίας συνήθως ταυτίζεται με το να είναι παρόντα όταν το περιστατικό της βίας εκτυλίσσεται (Edleson, 1999: 840). Παρόλα αυτά, η έκθεση των παιδιών σε ένα περιστατικό ενδοοικογενειακής βίας δεν περιλαμβάνει μόνο την άμεση οπτική επαφή με τη βία, συμπεριλαμβάνει όλους τους τρόπους με τους οποίους το παιδί μπορεί να βιώσει το βίαιο συμβάν όπως: το να ακούσει το βίαιο συμβάν, να βιώσει τα επακόλουθα του (Edleson, 1999: 842) καθώς και να αποτελέσει το ίδιο το επίκεντρο της βίας (Carlson, 2000: 323).

Η καταπίεση και ο έλεγχος που επικρατούν σε ένα οικογενειακό περιβάλλον όπου η μητέρα κακοποιείται αποτελούν μεταξύ άλλων και έναν τρόπο έκθεσης των παιδιών στη βία (Ohlsson, 2010: 6). Άλλοι τρόποι με τους οποίους ένα παιδί εκτίθεται στην ενδοοικογενειακή βία είναι όταν χρησιμοποιείται από τον δράστη για να εκφοβίσει τη μητέρα, καθώς και όταν το παιδί εξαναγκάζεται να συμμετέχει στην κακοποίηση της (Κουσουλής, 2010). Επίσης, η βία που ασκείται από τον δράστη σε μια εγκυμονούσα γυναίκα θεωρείται ένας τρόπος έκθεσης του εμβρύου στη βία (Global Observatory for Inclusion).

Επομένως, οι τρόποι με τους οποίους ένα παιδί μπορεί να εκτεθεί σε ένα περιστατικό ενδοοικογενειακής βίας δεν περιορίζονται μόνο στο να είναι παρόν όταν το περιστατικό εκτυλίσσεται. Γι' αυτό στη βιβλιογραφία εκτός του όρου «παιδί-μάρτυρας», χρησιμοποιείται και ένας πιο ευρύς όρος, της «έκθεσης» των παιδιών στην ενδοοικογενειακή βία (Summers, 2006: 15). Στον ακόλουθο Πίνακα καταγράφονται οι τρόποι με τους οποίους ένα παιδί μπορεί να εκτίθεται στη βία που υφίσταται μέλος της οικογένειάς του, με συννηθέστερη κατά της μητέρας του.

Πίνακας 1: Τρόποι έκθεσης των παιδιών στην ενδοοικογενειακή βία

Τύπος έκθεσης	Περιγραφή	Παραδείγματα
Έκθεση πριν από τη γέννηση	Πραγματικές ή φανταστικές επιπτώσεις βίας στο αναπτυσσόμενο έμβρυο	Το έμβρυο τραυματίζεται στη μήτρα, η μητέρα ξει μέσα στο φόβο, η μητέρα πιστεύει ότι η βία έχει επίδραση στο έμβρυο
Αυτόπτης μάρτυρας	Το παιδί παρακολουθεί άμεσα τη βία	Το παιδί γίνεται μάρτυρας του βίαιου περιστατικού, είναι παρόν, βλέπει και ακούει τη βία
Αυτήκοος μάρτυρας	Το παιδί ακούει τη βία χωρίς να τη βλέπει	Το παιδί ακούει φωνές, απειλές και σπάσιμο αντικειμένων
Μάρτυρας εξ' ακοής	Το παιδί ενημερώνεται για τη βία ή ακούει συζητήσεις για τη βία	Το παιδί ακούει για τη βία από τη μητέρα του, τον αδερφό ή την αδερφή του, κάποιο μέλος της οικογένειας ή κάποιον άλλον
Παρατηρώντας την αρχική επίπτωση	Το παιδί βλέπει κάποιες από τις επιπτώσεις του περιστατικού	Το παιδί βλέπει μελανιές ή τραύματα, την αστυνομία, το ασθενοφόρο, κατεστραμμένα αντικείμενα και εμφορείται από έντονα συναισθήματα
Νιώθοντας τις επιπτώσεις	Το παιδί αισθάνεται αλλαγές στη ζωή του ως αποτέλεσμα της βίας	Το παιδί νιώθει τη θλίψη/ πόνο της μητέρας, τις αλλαγές στη σχέση των γονιών, τον χωρισμό από έναν γονιό, την αλλαγή σπιτιού
Παρεμβολή	Το παιδί λεκτικά ή σωματικά προσπαθεί να σταματήσει τη βία	Το παιδί ζητά από τους γονείς να σταματήσουν, προσπαθεί να υπερασπιστεί τη μητέρα
Άμεση θυματοποίηση	Το παιδί δέχεται λεκτική ή σωματική επίθεση κατά τη διάρκεια του περιστατικού	Το παιδί τραυματίζεται σκοπίμως, ή τραυματίζεται ακούσια από κάποιο αντικείμενο
Συμμετοχή	Το παιδί εξαναγκάζεται (ή όχι) σε συμμετοχή στη βία	Το παιδί εξαναγκάζεται να συμμετέχει στη βία, χρησιμοποιείται για να κατασκοπεύει, να χλευάζει τη μητέρα κ.ο.κ.

Οι άμεσες επιπτώσεις που μπορεί να επιφέρει η βία και να βιώσει το παιδί είναι: να δει τη μητέρα του πληγωμένη, να δει το μέρος στο οποίο το περιστατικό της βίας έλαβε χώρα καθώς και την προσέλευση της αστυνομίας και του ασθενοφόρου σε περίπτωση τραυματισμού.⁷⁹⁸ Από σχετικές έρευνες προκύπτει ότι το 90% με 95% των παιδιών είναι παρόντα στα περιστατικά κακοποίησης της μητέρας τους, το 77% βρίσκεται στο ίδιο δωμάτιο με τη μητέρα και το 45% των παιδιών προσπαθεί να προστατέψει τη μητέρα από τον δράστη κατά τη διάρκεια του βίαιου επεισοδίου (Mullender, 1996: 141, Ohlsson, 2010: 5-6).

Επίσης, η έμμεση έκθεση των παιδιών στη βία περιλαμβάνει τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά βιώνουν τον φόβο της μητέρας τους για τον δράστη, καθώς και τις συνέπειες της σωματικής βίας μετά το βίαιο επεισόδιο (π.χ. μώλωπες και άλλους τραυματισμούς). Επιπλέον, η χρήση ουσιών από τη μητέρα καθώς και η εμφάνιση ψυχικών διαταραχών ως συνέπεια της κακοποίησης της από το δράστη θεωρείται άλλος ένας τρόπος με τον οποίο τα παιδιά εκτίθενται στην ενδοοικογενειακή βία (Summers, 2006: 30).

3. Βραχυπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες συνέπειες της έκθεσης των παιδιών στην ενδοοικογενειακή βία

Τα παιδιά-μάρτυρες ενδοοικογενειακής βίας ούτε αγνοούν ούτε μένουν παθητικά απέναντι στην ενδοοικογενειακή βία, αλλά προσπαθούν να επεξεργαστούν, να κατανοήσουν, ακόμα και να παρέμβουν στη βίαιη σύγκρουση μεταξύ των γονέων τους, υποτιμώντας τις δικές τους συναισθηματικές ανάγκες, προκειμένου να επέλθει η οικογενειακή γαλήνη (Carlson, 2000: 332). Τα παιδιά δυσκολεύονται να καταλάβουν γιατί υπάρχει ενδοοικογενειακή βία, ειδικά όταν εμπλέκονται σε αυτή πρόσωπα με τα οποία έχουν στενή συναισθηματική σχέση. Τα παιδιά που είναι παρόντα σε ένα περιστατικό βίας μεταξύ των γονέων ή των ανθρώπων που τα φροντίζουν, προσπαθούν να κατανοήσουν τι συμβαίνει, να αξιολογήσουν τη σοβαρότητα της κατάστασης, καθώς να σκεφτούν τρόπους με τους οποίους θα χειριστούν το βίαιο συμβάν (De Board & Grych, 2011: 344-345).

Γενικότερα, η έκθεση στην ενδοοικογενειακή βία μπορεί να επιφέρει βραχυπρόθεσμα αλλά και μακροπρόθεσμα συμπεριφορικά, κοινωνικά, συναισθηματικά/γνωστικά και σωματικά προβλήματα (Summers, 2006: 16). Οι επιπτώσεις που μπορεί να επιφέρει η έκθεση του παιδιού στην ενδοοικογενειακή βία μπορεί να είναι είτε εμφανείς είτε όχι. Στην περίπτωση που είναι εμφανείς,

798. <http://www.globi-observatory.org>.

Πίνακας 2: Επιπτώσεις της έκθεσης στην ενδοοικογενειακή βία

Ανάλογα με την ηλικία των παιδιών				
Επιπτώσεις	Βρεφική ηλικία	Προσχολική ηλικία	Σχολική ηλικία	Εφηβεία
Συμπεριφορικές	► Προβλήματα ύπνου ► Μειωμένη υπευθυνότητα ► Διαταραχή της όρεξης ► Ιδιότροπη συμπεριφορά	► Επιθετικότητα ► Προβλήματα συμπεριφοράς ► Ανώριμη συμπεριφορά ► Δυνατές φωνές, ευερεθιστότητα ► Προβλήματα ύπνου	► Επιθετικότητα ► Διαταραχή διαγωγής ► Ανυπακοή ► Ανώριμη συμπεριφορά	► Βία από/στους υποψήφιους ερωτικούς συντρόφους ► Παραβατικότητα ► Αποφυγή του σχολείου ► Πρώιμη έναρξη της σεξουαλικής ζωής
Κοινωνικές		► Προβλήματα στην αλληλεπίδραση με τους συνομηλίκους ► Φόβος προς τους ξένους	► Περιορισμένες και χαμηλής ποιότητας σχέσεις με τους συνομηλίκους	► Βία από/στους υποψήφιους ερωτικούς συντρόφους (δράστης ή θύμα) ► Αυξημένος κίνδυνος εφηβικής εγκλημασύνης
Συναισθηματικές/Ψυχολογικές	► Οι ανάγκες για προσκόλληση δεν εκπληρώνονται	► Φόβος/ άγχος, στενοχώρια ► Διαταραχή μετά από τραυματικό στρες ► Αρνητική επιρροή ► Συναισθήματα ανασφάλειας ► Άγχος αποχωρισμού	► Σωματικές ενοχλήσεις ► Φόβος και άγχος, κατάθλιψη, χαμηλή αυτοεκτίμηση, ντροπή ► Διαταραχή μετά από τραυματικό στρες ► Περιορισμένη συναισθηματική ανταπόκριση	► Χρήση ουσιών ► Κατάθλιψη ► Αυτοκτονικός ιδεασμός ► Διαταραχή μετά από τραυματικό στρες ► Συναισθήματα οργής, ντροπής ► Έλλειψη υπευθυνότητας
Γνωστικές	► Ανεκανότητα να κατανοήσουν	► Κατηγορίες προς τον εαυτό	► Κατηγορίες προς τον εαυτό ► Καταστροφική, απρόσεκτη συμπεριφορά ► Προβλήματα στη σχολική πορεία	► Διάσπαση προσοχής ► Πρώιμη βίαιη συμπεριφορά ► Αμυντικότητα

μπορεί να επηρεάζεται η συμπεριφορά του παιδιού ενώ στην περίπτωση που δεν είναι εμφανείς μπορεί να επηρεάζονται τα συναισθήματα και ο τρόπος σκέψης του (Πετρουλάκη κ.ά., 2013: 26).

Οι βραχυπρόθεσμες επιπτώσεις που μπορεί να εμφανιστούν λόγω της έκθεσης των παιδιών στην ενδοοικογενειακή βία, είναι η συναισθηματική αποδιοργάνωση, οι γνωστικές δυσκολίες, η αποδιοργάνωση στις σχέσεις με τα άτομα που τα φροντίζουν, ή η αύξηση της αποτυχίας εγκαθίδρυσης ενός υποστηρικτικού δικτύου συνομηλίκων, καθώς, και η υιοθέτηση μη λειτουργικών συμπεριφορών (Margolin & Gordis, 2004: 153).

Ωστόσο, τα παιδιά που είναι έμμεσα θύματα βίας δεν επηρεάζονται όλα το ίδιο. Παράγοντες όπως «η ηλικία όταν το βίαιο συμβάν συμβαίνει, η προσωπικότητα του παιδιού, η εγγύτητα του παιδιού στο βίαιο συμβάν, η ένταση και η συχνότητα της βίας καθώς και η πρόσβασή του σε ενήλικες που μπορούν να το προστατέψουν» διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στον τρόπο με τον οποίο το παιδί αντιμετωπίζει την έκθεσή του στην ενδοοικογενειακή βία (Ohlsson, 2010: 7).

Στον ακόλουθο πίνακα παρουσιάζονται συνοπτικά οι επιπτώσεις της έκθεσης στην ενδοοικογενειακή βία σε συμπεριφορικό, κοινωνικό, συναισθηματικό/ψυχολογικό και γνωστικό επίπεδο σε σχέση με την ηλικία του παιδιού.

4. Εφαρμοσμένα προγράμματα και παρεμβάσεις στον ευρωπαϊκό και διεθνή χώρο

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (WHO/Europe, 2013: 61), πολλές από τις παρεμβάσεις για την παιδική κακοποίηση έχουν συμβάλει στην καλύτερη πρόληψη και αντιμετώπιση του φαινομένου. Παρ' όλες τις προσπάθειες όμως απουσιάζουν μελέτες οι οποίες να αναδεικνύουν τα αποτελέσματα των παρεμβάσεων αυτών. Στο επίκεντρο των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων βρίσκεται η ανάγκη να καθιερωθούν παρεμβάσεις για τα «ευάλωτα παιδιά και τις οικογένειές τους».

Οι προσεγγίσεις - παρεμβάσεις αυτές θα πρέπει να είναι «διαθέσιμες» και αποτελεσματικές στο επίπεδο της οικογένειας (βίαιος πατέρας, βίαιη μητέρα, κακοποιημένο παιδί ή μάρτυρας ενδοοικογενειακής βίας), ενώ ευρύτερα θα πρέπει να οδηγούν σε μια «αλλαγή» της κουλτούρας αποδοχής της βίας των παιδιών μέσα στην οικογένεια (McKinney κ.ά., 2006: 8). Μέσω των εφαρμοσμένων προγραμμάτων επιτυγχάνεται η αντιμετώπιση δυσκολιών που αντιμετωπίζουν τα παιδιά που διαβιούν σε βίαια περιβάλλοντα, όπως το άγχος, οι συμπεριφορές στο περιβάλλον της οικογένειας, οι δεξιότητες που απαιτούνται ώστε να μπορούν να συνυπάρχουν με μέλη της οικογένειας, αλλά και με τους

συνομιλήκους τους, οι δυσκολίες στη συμπεριφορά, καθώς και η «ενίσχυση της αυτοπεποίθησής τους» (Carter κ.ά., 2003:186).

Οι παρεμβάσεις που συναντάμε στη βιβλιογραφία αφορούν μια πληθώρα προσεγγίσεων, οι οποίες κατηγοριοποιούνται ως:

α) Ολιστικές προσεγγίσεις, οι οποίες περιλαμβάνουν:

- ▶ Προγράμματα πρόληψης της ενδοσχολικής βίας
- ▶ Προγράμματα ευαισθητοποίησης του κοινού μέσω Μ.Μ.Ε.
- ▶ Αλλαγή των κοινωνικών κανόνων ενάντια στην παιδική κακοποίηση
- ▶ Μείωση της διάθεσης του αλκοόλ
- ▶ Μείωση της φτώχειας
- ▶ Πρόληψη της έκθεσης στη συζυγική βία

β) Στοχευμένες προσεγγίσεις, οι οποίες αφορούν:

- ▶ Προγράμματα επισκέψεων κατ' οίκον
- ▶ Προγράμματα ανατροφής των παιδιών
- ▶ Πολυσύνθετα προσχολικά προγράμματα
- ▶ Ενισχυμένη παιδιατρική φροντίδα
- ▶ Υποστήριξη και ομάδες αυτοβοήθειας γονέων

γ) Ενδεδειγμένες προσεγγίσεις, οι οποίες αφορούν:

- ▶ Εξωοικιακές υπηρεσίες
- ▶ Ψυχολογικές παρεμβάσεις για τη μείωση του αντίκτυπου της παιδικής κακοποίησης
- ▶ Αναγνώριση των αναγκών των παιδιών που έχουν επηρεαστεί από τη συζυγική βία καθώς και

δ) Άλλες πολιτικές παρεμβάσεις (WHO/Europe, 2013: 62-74).

Αξιοσημείωτο είναι ότι το διαθέσιμο ερευνητικό υλικό προέρχεται ως επί το πλείστον από τις Η.Π.Α., ενώ η Ευρώπη βρίσκεται σε διαρκή ερευνητική ανάπτυξη. Από τα προγράμματα και τις πρωτοβουλίες που εντοπίστηκαν κατά τη βιβλιογραφική έρευνα, αναφέρονται τα ακόλουθα:

4.1 Ευρώπη

ΣΟΥΗΔΙΑ

1. «Children in the shadow of Violence» (Παιδιά στη σκιά της βίας). Πρόκειται για θεραπευτικό πρόγραμμα που υλοποιήθηκε από την κλινική Bågen και αφορούσε τα παιδιά προσχολικής ηλικίας, τα οποία ήταν μάρτυρες σε σκληρές βίας κατά των μητέρων τους. Το πρόγραμμα στόχευε στην ψυχολο-

γική υποστήριξη των παιδιών, απαλύνοντας το άγχος και τη ντροπή. Μέσα από την εφαρμογή του επιδιώχθηκε επίσης η επεξήγηση στα παιδιά των «εμπειριών τρόμου» (harrowing experiences) που βίωσαν (Börjesson, χ.χ: 11, Zachrisson, 2006).

2. Πρόγραμμα «Karin»: Πρόκειται για τη δημιουργία και λειτουργία ενός αστυνομικού τμήματος που χειρίζεται αποκλειστικά και μόνο υποθέσεις που αφορούν άνδρες και γυναίκες θύματα βίας, απειλών, ή σεξουαλικής κακοποίησης από άτομα του στενού οικογενειακού περιβάλλοντος, καθώς και παιδιά μάρτυρες ενδοοικογενειακής βίας. Στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων του αστυνομικού τμήματος, συμπεριλαμβάνεται και η λειτουργία ενός «Σπιτιού για παιδιά», για παιδιά και ανήλικους, θύματα βίας. Επίσης παρέχεται βοήθεια και υποστήριξη σε άτομα που έχουν μηνυθεί. Το πρόγραμμα «Karin» είναι προϊόν του γενικού επιχειρησιακού προγράμματος «δράσεις ενάντια στη βία κατά των γυναικών και των παιδιών στην πόλη του Μάλμε (Νότια Σουηδία)». ⁷⁹⁹ Βασίζεται στη στενή συνεργασία αστυνομίας, κοινωνικών υπηρεσιών, εισαγγελίας, εθνικού συστήματος υγείας, σωφρονιστικού συστήματος, εκπαιδευτικού συστήματος, Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων και οργανώσεων εθελοντών. Το πρόγραμμα Karin έχει μία ολιστική προσέγγιση. Δεν ασχολείται μόνο με το άμεσο θύμα, τη γυναίκα, αλλά με όλη την οικογένεια. Αυτό σημαίνει ότι θα ληφθούν υπόψη οι ανάγκες του ατόμου που έχει μηνυθεί, αλλά και οι ανάγκες των παιδιών (Bogestam, 2013).

M. BPETANIA

1. «Against Violence & Abuse» (Ενάντια στη βία και την κακοποίηση). Το πρόγραμμα απευθύνεται σε παιδιά, νέους και μητέρες, που έχουν βιώσει ενδοοικογενειακή βία, με στόχο να μοιραστούν και να μιλήσουν για τις εμπειρίες τους. ⁸⁰⁰ Το συγκεκριμένο πρόγραμμα διαρκεί 12 εβδομάδες και απευθύνεται σε διαφορετικές ηλικιακές ομάδες, παιδιά και νέους 4-21 ετών. Κύρια θέματα που διαπραγματεύονται οι ομάδες είναι οι εμπειρίες των παιδιών, η κατανόηση της κακοποίησης, η μείωση των ενοχών και της αυτοκατηγορίας, ο σχεδιασμός ενός ασφαλούς μέλλοντος και η διαχείριση έκφρασης συναισθημάτων. Επιπλέον, ένα σημαντικό χαρακτηριστικό του συγκεκριμένου προγράμματος

799. Το πρόγραμμα Karin ξεκίνησε πιλοτικά το 2008 και από το 2010 εξελίχθηκε σε δομή μόνιμου χαρακτήρα. Ονομάστηκε Karin γιατί το αστυνομικό τμήμα που δημιουργήθηκε, βρίσκεται στο οικοδομικό τετράγωνο Karin, της πόλης του Μάλμε.

800. Έρευνες στην Βρετανία δείχνουν πως τα παιδιά που έχουν βιώσει ενδοοικογενειακή βία προτιμούν να μιλούν σε άλλα παιδιά με παρόμοιες εμπειρίες. Δυστυχώς αυτό δεν μπορεί εύκολα να πραγματοποιηθεί εκτός καταφυγίων, διότι δεν υπάρχουν αρκετά κοινοτικά προγράμματα για παιδιά που έχουν εκτεθεί στην ενδοοικογενειακή βία.

είναι η συνεργασία με άλλες υπηρεσίες, όπως κοινωνικές υπηρεσίες, σχολεία, εθελοντικές οργανώσεις, υπηρεσίες επιμελητών ανηλίκων / κοινωνικής αρωγής (AVA, 2010).

2. «Stronger Families Programme», (Δυνατότερες Οικογένειες). Το πρόγραμμα απευθύνεται σε μητέρες και παιδιά που έχουν εκτεθεί στην ενδοοικογενειακή βία. Ξεκίνησε το 2003 και βασίζεται σε αντίστοιχο πρόγραμμα του Καναδά. Όσον αφορά τα παιδιά, σκοπός του προγράμματος είναι να ενημερωθούν για την ενδοοικογενειακή βία, να μάθουν να κάνουν έναν «ασφαλή σχεδιασμό» σε περίπτωση επανεμφάνισης της βίας και να διαχειρίζονται την απώλεια και τις αλλαγές στη ζωή τους (Stanley, 2011).

ΙΡΛΑΝΔΙΑ

1. Centre of family resources (Κέντρο Οικογενειακών Πόρων) - Δουβλίνο. Πρόκειται για μια κοινοτική πρωτοβουλία η οποία αποσκοπούσε στην υποστήριξη των γυναικών στην κοινότητα μέσω ποικίλων ενεργειών στο πλαίσιο της πρόληψης και της αντιμετώπισης της βίας, όπως η συνεργασία του κέντρου με ειδικούς εκπαιδευτές για τη βία στην οικογένεια και η δημιουργία προγραμμάτων στα σχολεία με σκοπό «την εξάλειψη των ανισοτήτων» και την «επίλυση των διαφορών με διάλογο και όχι βία». Επίσης περιελάμβανε δράσεις - καμπάνιες ευαισθητοποίησης της κοινής γνώμης μέσω της τέχνης και του θεάτρου, την δημιουργία γέφυρας επικοινωνίας μεταξύ των τοπικών αρχών και της Αστυνομίας και τέλος την ανάδειξη του προβλήματος σε πολιτικό επίπεδο.

2. Women's Aid (Βοήθεια γυναικών) - Δουβλίνο. Πρόκειται για εκπαιδευτικό πρόγραμμα το οποίο στόχευε στη βελτιστοποίηση της ανταπόκρισης των υπηρεσιών υγείας στα περιστατικά της γυναικείας κακοποίησης στην οικογένεια (Κωσταβάρα, 2008: 256-258).

ΓΕΡΜΑΝΙΑ

1. Πρόγραμμα παρέμβασης κατά της οικογενειακής βίας (Big) - Βερολίνο. Πρόκειται για πρόγραμμα κινητοποίησης και ευαισθητοποίησης της κοινής γνώμης για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας κατά των γυναικών, μέσω της συνεργασίας των φορέων της δημόσιας διοίκησης, της αστυνομίας, των υπηρεσιών προστασίας των παιδιών και των άλλων οργανώσεων που ασχολούνται με το φαινόμενο. Αντίστοιχα προγράμματα αποτελούν μέρος της εθνικής στρατηγικής της Γερμανίας, στηρίζονται και χρηματοδοτούνται από την ομοσπονδιακή κυβέρνηση και τις τοπικές κυβερνήσεις, και έχουν στον πυ-

ρήνα τους την άποψη ότι η ασφάλεια των γυναικών αποτελεί ευθύνη ολόκληρης της κοινωνίας (Κωσταβάρα, 2008: 260-261).

2. «Interkulturelle Initiative e.V.» (Διαπολιτισμική πρωτοβουλία ενάντια στη βία). Το πρόγραμμα ξεκίνησε το 2001 στο Βερολίνο, προκειμένου να παρέχει συμβουλευτική, νομική βοήθεια και καταφύγιο στις κακοποιημένες γυναίκες και τα παιδιά τους. Το προσωπικό (νηπιαγωγοί, κοινωνικοί λειτουργοί κ.ά.) προέρχεται από διάφορες χώρες και μιλάει και άλλες γλώσσες εκτός από γερμανικά, ώστε να μπορεί να εξυπηρετήσει και μετανάστριες με τα παιδιά τους. Οι υπηρεσίες που παρέχονται στα παιδιά αφορούν στην υποστήριξή τους ώστε να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα που βίωσαν και βιώνουν, στη βοήθεια για την εύρεση των κατάλληλων προγραμμάτων εκτός του καταφυγίου, στην επικοινωνία με σχολεία, ιδρύματα κ.λπ., στη βοήθεια για την ενδυνάμωση του δεσμού μητέρας-παιδιού, σε ψυχαγωγικές δραστηριότητες, στην εκπαίδευση για θέματα ισότητας. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι παρέχεται ξεχωριστό πρόγραμμα για τα παιδιά μάρτυρες ενδοοικογενειακής βίας, που ζουν στο καταφύγιο με την μητέρα τους.

ΟΛΛΑΝΔΙΑ

«En nu ik ...!» (Και τώρα εγώ ...!). Το πρόγραμμα απευθύνεται σε παιδιά 7-11 ετών που έχουν εκτεθεί στην ενδοοικογενειακή βία και στους γονείς τους. Οι συνεδρίες που πραγματοποιούνται είναι ομαδικές (παρέχεται δυνατότητα διερμηνείας), τα παιδιά μπορούν να μοιραστούν τις εμπειρίες τους και η θεραπεία επιτυγχάνεται, μεταξύ άλλων και μέσα από το παιχνίδι, τη ζωγραφική, το θέατρο, το χορό και το διάβασμα. Στην ομάδα γονέων, οι γονείς ενημερώνονται για το πρόγραμμα των παιδιών, τις επιπτώσεις της βίας στη ζωή τους και λαμβάνουν την καθοδήγηση που χρειάζονται.

ΑΥΣΤΡΙΑ

Προγράμματα παρέμβασης για την οικογενειακή κακοποίηση - Βιέννη. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα στοχεύει στη μείωση των αρνητικών επιπτώσεων της βίας για κάθε γυναίκα και τα παιδιά της και τη μείωση του οικονομικού αντίκτυπου στην κοινωνία (Κωσταβάρα, 2008:262-263).

ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ

Ένωση γυναικών ενάντια στη βία (A.M.C.V.) - Λισσαβόνα. Ο φορέας ξεκίνησε τη λειτουργία του το 1992 ως ένα καταφύγιο για γυναίκες και παιδιά. Προσέφερε υποστήριξη «πρώτης γραμμής» στα θύματα, δίνοντας πληροφορί-

ες και παραπέμποντας σε υπηρεσίες νομικής και ψυχολογικής στήριξης. Στη συνέχεια αναπτύχθηκαν εκπαιδευτικά προγράμματα, που είχαν ως στόχο την εκμάθηση της δυναμικής της βίας. Τα αποτελέσματα ήταν θετικά. Αφενός μέσω του προγράμματος αρκετοί επαγγελματίες κατάφεραν να καταρρίψουν στάσεις και μύθους ως προς τις γυναίκες, αφετέρου οι γυναίκες - θύματα ενδοοικογενειακής βίας κατάφεραν να διαχειριστούν τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν σε ψυχολογικό επίπεδο ώστε να μην χρήζουν νοσηλείας. Τέλος, σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε η «ομάδα επικοινωνίας και αλληλοβοήθειας», η οποία δημιουργήθηκε από γυναίκες που είχαν υπάρξει κατά το παρελθόν θύματα ενδοοικογενειακής βίας και κατάφεραν να ξεπεράσουν τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν (Κωσταβάρα, 2008: 254-256).

ΕΛΛΑΔΑ

Στην Ελλάδα δραστηριοποιούνται μια σειρά από φορείς,⁸⁰¹ κυβερνητικοί και μη, οι οποίοι παρέχουν υποστηρικτικές υπηρεσίες όπως: συμβουλευτική και νομική υποστήριξη, πρόσβαση και διαμονή σε ξενώνες φιλοξενίας των γυναικών θυμάτων βίας και των παιδιών τους, πρόσβαση σε τηλεφωνικές γραμμές άμεσης βοήθειας (197, 15900, 1440) κ.λπ. Εντούτοις, δεν έχει καταγραφεί κάποιο πρόγραμμα που να απευθύνεται σε παιδιά-μάρτυρες ενδοοικογενειακής βίας.

4.2 Βόρεια Αμερική

ΗΠΑ

National Resource Center on Domestic Violence - NRCDV-US. Dpt of Health and Human Services (Εθνικό Κέντρο Πληροφόρησης για την ενδοοικογενειακή βία - Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικών Υπηρεσιών). Το Κέντρο δραστηριοποιείται από το 1993 παρέχοντας τεχνική υποστήριξη, πληροφόρηση και εκπαίδευση σε οργανισμούς και άτομα, τα οποία εργάζονται με σκοπό το τέλος της ενδοοικογενειακής βίας. Ο στόχος του Κέντρου είναι: «η προώθηση, υποστήριξη και ενίσχυση της ανάπτυξης και εφαρμογής υπηρεσιών, πολιτικών και δραστηριοτήτων ευαισθητοποίησης του κοινού και η ενίσχυση των προσπαθειών έρευνας σε εθνικό επίπεδο, σε επίπεδο Πολιτείας και σε τοπικό επί-

801. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων, Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας, Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης, Δίκτυο Γυναικών Ευρώπης, Αρχιεπισκοπή Αθηνών, Κέντρο Έρευνας και Υποστήριξης Θυμάτων Κακοποίησης και Κοινωνικού Αποκλεισμού, Κέντρο Κοινωνικής Υποστήριξης Γυναικών, η ΜΚΟ Κλίμακα κ.λπ.

πεδο, οι οποίες διασφαλίζουν προστασία και δικαιοσύνη για όλα τα θύματα, τους επιζώντες από την ενδοοικογενειακή βία και όσους επηρεάστηκαν από αυτή (Summers, 2006: 80).

Οχάϊο

«Domestic Violence and Family Support Programs». Απευθύνεται σε μητέρες θύματα ενδοοικογενειακής βίας και τα παιδιά τους, οι οποίες αποφασίζουν να φύγουν από το σπίτι και να απομακρυνθούν από τον βίαιο σύζυγο. Το πρόγραμμα έχει στόχο τη στήριξη των μητέρων και τη βελτίωση των γονεϊκών τους δεξιοτήτων. Περιλαμβάνει από κοινού δραστηριότητες μητέρας - παιδιού, καθώς και εξειδικευμένες δράσεις και ενέργειες ανάπτυξης του παιδιού. Στοχεύει στην κάλυψη των αναγκών των θυμάτων και παρέχει ψυχολογική, συναισθηματική και νομική συμβουλευτική και υποστήριξη σε εβδομαδιαίες συνεδρίες (Ahsan, 2004).

Βοστώνη

Πρωτοποριακό Πρόγραμμα «Awake» (Αφύπνιση). Πρόκειται για πρόγραμμα οικογενειοκεντρικού χαρακτήρα, το οποίο εφαρμόστηκε στο νοσοκομείο παιδών της Βοστώνης. Στόχος του προγράμματος ήταν η συμβουλευτική υποστήριξη και η ενδυνάμωση των δεσμών της οικογένειας, μέσω ομάδων υποστήριξης των κακοποιημένων γυναικών και παιδιών σε επιδικασμένες υποθέσεις κακοποίησης ή παραμέλησης, καθώς και η παροχή προστασίας στα θύματα (Summers, 2006: 66).

Μασαχουσέτη

Πρωτοποριακό πρόγραμμα του Τμήματος Κοινωνικών Υπηρεσιών. Το Τμήμα Κοινωνικών Υπηρεσιών δημιούργησε ένα μοντέλο στο οποίο συνέδεσε εμπειρογνώμονες της ενδοοικογενειακής βίας με τις παραδοσιακές υπηρεσίες παιδικής προστασίας, συνεισφέροντας στη συμβουλευτική, στην άμεση υποστήριξη και την σύνδεση με τους τοπικούς φορείς για τις κακοποιημένες γυναίκες και τα παιδιά τους (Summers, 2006: 66)

Μίσιγκαν

Michigan's Families First Domestic Violence Collaboration Project. (Πρώτο πρόγραμμα συνεργασίας των οικογενειών του Μίσιγκαν για την Ενδοοικογενειακή βία). Πρόκειται για σύμπραξη προγραμμάτων στέγασης και υποστήριξης της οικογένειας, το οποίο υλοποιήθηκε σε έντεκα κοινότητες της Πολιτείας

ας με σκοπό να διατηρήσει την επαφή και την ασφάλεια των μητέρων και των παιδιών τους. Το πρόγραμμα παρέχει μοντέλα κατάρτισης τα οποία εισάγουν αρχές από την οικογενειοκεντρική πρακτική, την παιδική προστασία και την ενδοοικογενειακή βία (Summers, 2006: 66).

Μιννεσότα

Πρόγραμμα «Η οικογένειά μου και εγώ: Όχι βία». Εκπαιδευτικό πρόγραμμα πρόληψης της βίας, το οποίο υλοποιήθηκε ως μέρος του «Minnesota School Curriculum Project» από τους Stavrou, Peterson και Gamache (1988). Σε αυτό συμμετείχαν παιδιά τα οποία είτε είχαν εκτεθεί είτε όχι στην ενδοοικογενειακή βία, με σκοπό να μειωθούν μελλοντικά οι αρνητικές επιπτώσεις όλων των μορφών βίας.

ΚΑΝΑΔΑΣ

1. Πρόγραμμα «Child Witness to Violence» (Παιδί μάρτυρας βίας). Έχει στόχο να βοηθήσει τα παιδιά που είναι μάρτυρες βίας παρέχοντας συμβουλευτική, σε εκείνα και στις οικογένειές τους. Επιπλέον, παρέχει εκπαίδευση στους γονείς, για να μπορούν να στηρίζουν και να ανταποκριθούν στις ανάγκες των παιδιών. Στο πλαίσιο του προγράμματος πραγματοποιούνται ατομικές ή ομαδικές συνεδρίες σε παιδιά και εφήβους (3-18 ετών), που δε ζουν σε βίαιες οικογένειες πια.

2. Πρόγραμμα: «Catholic Family Service». Πρόκειται για μία μη κερδοσκοπική οργάνωση με έδρα την Οττάβα που προσφέρει διάφορες υπηρεσίες για τα παιδιά, τους νέους και τις οικογένειες που αντιμετωπίζουν προβλήματα (ενδοοικογενειακή βία, σεξουαλική κακοποίηση κ.λπ.). Μια από τις υπηρεσίες που προσφέρει απευθύνεται σε παιδιά μάρτυρες ή θύματα ενδοοικογενειακής βίας. Στο πλαίσιο αυτό πραγματοποιούνται ατομικές και ομαδικές συνεδρίες για παιδιά 6-15 ετών και συγκροτούνται ομάδες υποστήριξης για τις μητέρες των παιδιών. Οι κύριοι στόχοι της οργάνωσης για τα παιδιά είναι να ενημερωθούν για τη βία, να μιλήσουν ελεύθερα για τις εμπειρίες τους, να «σπάσουν» τον κύκλο της βίας και να μάθουν εναλλακτικές της βίας λύσεις προκειμένου να αντιμετωπίζουν τα προβλήματά τους, καθώς και να μάθουν πώς να προστατεύουν τον εαυτό τους σε περιπτώσεις βίας.

5. Συμπεράσματα

Το φαινόμενο της έκθεσης των παιδιών στην ενδοοικογενειακή βία ακόμα

και σήμερα παραμένει υπομελετημένο και στη σκιά της γυναικείας και παιδικής κακοποίησης. Τα «αόρατα» θύματα της ενδοοικογενειακής βίας είναι ένας πολύ εύστοχος όρος για να περιγράψει τα παιδιά που ζουν και μεγαλώνουν σε περιβάλλοντα βίας. «Αόρατα» από τους ίδιους τους γονείς που εμπλέκονται στη βία, από τις υπηρεσίες αρωγής θυμάτων, από τους κρατικούς φορείς παρέμβασης, ακόμη και από την επιστημονική κοινότητα στο πλείστο των περιπτώσεων, πόσο μάλλον δε από την κοινωνική συνείδηση. Εντούτοις, αποτελούν και αυτά θύματα ενδοοικογενειακής βίας και ως τέτοια πρέπει να αναγνωρίζονται και να τυγχάνουν ειδικής μεταχείρισης.

Όπως προαναφέρθηκε, η επιστημονική μελέτη κατέδειξε ότι η έκθεση των παιδιών στην ενδοοικογενειακή βία συχνά έχει επιπτώσεις στη σωματική και ψυχική τους υγεία και επηρεάζει καταλυτικά τη σχέση που θα διαμορφώσουν μελλοντικά με τη βία. Συνεπώς, πρέπει να αντιμετωπίζονται αυτόνομα, ως ξεχωριστές οντότητες και όχι ως προέκταση των μητέρων τους-θυμάτων βίας, οι οποίες έχουν διαφορετικές ανάγκες, κάτι το οποίο δεν είναι πάντοτε αυτονόητο.

Η εφαρμογή και η αξιολόγηση των πολιτικών και των προγραμμάτων σχετικά με την ενδοοικογενειακή βία και τα παιδιά-μάρτυρες βρίσκεται σε «σύγχυση». Ενώ υπάρχουν καταγεγραμμένα σχέδια πολιτικών παρεμβάσεων, πολλές από τις στρατηγικές που εμπερικλείουν αυτές οι πολιτικές έχουν μείνει ανεφάρμοστες. Όσες από αυτές εφαρμόστηκαν παρουσιάστηκαν ως αποτελεσματικές, αλλά κατ' ουσία επηρέασαν μικρό ποσοστό του πληθυσμού, δεν ωφέλησαν όλα τα κοινωνικά στρώματα, εμφανίστηκαν με ασαφή στοιχεία ή ήταν απλώς πολλά υποσχόμενες. Δευτερευόντως, οι δομές για την προστασία των παιδιών είναι αρκετά περιορισμένες, ενώ οι υπηρεσίες που παρέχονται δεν έχουν εξατομικευτεί στις ανάγκες και τα χαρακτηριστικά των παιδιών - έμμεσων θυμάτων βίας στην οικογένεια.

Οι νόμοι που εφαρμόστηκαν, αν και έδωσαν τη δυνατότητα να αναδυθεί στο δημόσιο διάλογο το θέμα της παιδικής κακοποίησης, δεν συνδέθηκαν κατ' ανάγκη με προγράμματα παρέμβασης, με αποτέλεσμα να διατηρηθεί και σε αυτές τις περιπτώσεις η ασάφεια της αποτελεσματικότητας των δράσεων.

Όπως αναφέρει ο McKinney και οι συνεργάτες του (2006: 17), αν και έχουν πραγματοποιηθεί παρεμβάσεις, ελάχιστες από αυτές έχουν εκτιμηθεί συστηματικά με βάση τα δεδομένα που ορίζει η επιστήμη της έρευνας.

Στην Ελλάδα, τα παιδιά - μάρτυρες της ενδοοικογενειακής βίας παραμένουν μη καταγεγραμμένα και «παραμελημένα» από τις υπηρεσίες αρωγής θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας, όπου οι υπηρεσίες παρέχονται στα παιδιά στο περιθώριο των παρεμβάσεων που γίνονται για τις κακοποιημένες γυναίκες- μητέρες τους. Τα τελευταία ερευνητικά δεδομένα για τη χώρα αφορούν το 2003 και

2006 (ΚΕΘΙ 2003, εκτιμήσεις UNICEF 2006, βλ. Παπαμιχαήλ 2010). Υπό αυτό το πρίσμα, θα πρέπει να προωθηθεί η έρευνα γι' αυτή την κατηγορία θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας και οι κατάλληλες παρεμβάσεις και προγράμματα για την αντιμετώπιση των αναγκών τους.

Στο άμεσο μέλλον θα πρέπει να δρομολογηθούν δράσεις που θα αφορούν στη δημιουργία νέων υπηρεσιών καθώς και προγραμμάτων για τα παιδιά-μάρτυρες στις ήδη υπάρχουσες υπηρεσίες για τις κακοποιημένες γυναίκες, ή ακόμα και δημιουργία αυτόνομων προγραμμάτων αποκλειστικά για παιδιά που διαβιούν σε βίαια περιβάλλοντα. Επίσης, πάγιο παραμένει το αίτημα των επιστημόνων και επαγγελματιών που εργάζονται στο πεδίο για τη δημιουργία εθνικού μητρώου καταγραφής των περιστατικών ενδοοικογενειακής βίας κατά των γυναικών και των παιδιών που εκτίθενται σε αυτή, από τις κοινωνικές υπηρεσίες σε νοσοκομεία, συμβουλευτικά κέντρα, ξενώνες και δήμους.

Τα παιδιά μάρτυρες βίας έχουν τις δικές τους ανάγκες οι οποίες δεν ταυτίζονται με αυτές των μητέρων τους που βιώνουν την κακοποίηση. Συνεπώς, κρίνεται αναγκαία η παροχή εξειδικευμένης εκπαίδευσης στους επαγγελματίες (κοινωνικοί λειτουργοί, ψυχολόγοι, νοσηλευτές, γιατροί, δικαστικοί υπάλληλοι κ.ά.) που ασχολούνται με την ενδοοικογενειακή βία κατά των γυναικών και τα παιδιά αυτών.

Τέλος, η διαρκής αξιολόγηση των παρεχόμενων υπηρεσιών σε θύματα ενδοοικογενειακής βίας αποτελεί θεμέλιο λίθο για τη βελτίωση των υπηρεσιών και προγραμμάτων που απευθύνονται στις κακοποιημένες γυναίκες και στα παιδιά τους.

Είναι εξαιρετικά σημαντικό για το επίπεδο πολιτισμού και δημοκρατίας κάθε χώρας να μην επαληθεύονται φράσεις όπως αυτή του David Finkelhor «there is more experimental science in the toilet paper we use every day than in what we have to offer abused children or families at risk of abuse» (Finkelhor, 1999).

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Γυφτοπούλου, Α., Κυριάκου, Κ., Σταμάτη, Δ. & Νικολαΐδης, Γ. (χ.χ.). Οδηγός Εφαρμογής του Πρωτοκόλλου Διερεύνησης, Διάγνωσης και Διαχείρισης Κακοποίησης - Παραμέλησης Παιδιών για Επαγγελματίες: Ολοκληρωμένη προσέγγιση για τη Διερεύνηση, Διάγνωση και Διαχείριση Περιστατικών Κακοποίησης & Παραμέλησης Παιδιών, Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού, Αθήνα. Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (2006/C 325/15). Γνωμοδότηση

- τηση: Τα παιδιά ως έμμεσα θύματα της ενδο-οικογενειακής βίας, Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Βρυξέλλες, OJ C 325, 30.12.2006, σελ. 60-64.
- ΚΕΘΙ/Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (2003). Ενδοοικογενειακή βία κατά των γυναικών. Πρώτη πανελλαδική επιδημιολογική έρευνα, Φαρσεδάκης, Ι. & Αρτινοπούλου, Β. (επιστ. υπεύθ.), ΚΕΘΙ, Αθήνα (https://kethi.gr/wp-content/uploads/2009/01/111_ENDO-OIKOGENEIAKH_BIA_KATA_GYNAIKWN.pdf).
- Κουσουλής, Α. (Δεκέμβριος 2010). Η βία μεταξύ των γονέων και η επίδρασή της στο παιδί: Συζυγική και παιδική κακοποίηση (http://www.perceptum.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=55:2010-12-31-17-47-02&catid=14:-2010&Itemid=15).
- Κωσταβάρα, Κ. (2008). «Να βγούμε από τη βία, αυτό είναι το ουσιώδες», στο: Ενδοοικογενειακή βία. Διεπιστημονική προσέγγιση στην πρόληψη και την αντιμετώπιση, Μ. Δημοπούλου-Λαγωνίκα, Γ. Κατσίκη & Μ. Μαρντικιάν-Γαζεριάν (επιμ.), ΑΩ Εκδόσεις, Αθήνα.
- Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2014). Βία κατά των γυναικών. Πανευρωπαϊκή έρευνα - Τα αποτελέσματα με μια ματιά, Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Λουξεμβούργο.
- Παπαδόπουλος, Κ., Αποστολίδου, Μ., Παγιάτσου, Μ., Ιερείδου, Α. κ.ά. - Συμβουλευτική Επιτροπή για την Πρόληψη και Καταπολέμηση της Βίας στην Οικογένεια (Σεπτέμβριος 2004). Η έκταση και οι μορφές της βίας ενάντια στα παιδιά στην κυπριακή οικογένεια, τόμ. Α', Γραφείο Οικονομικών & Στατιστικών Μελετών ECONOMARKET LTD και FREDERICK Institute of Technology (http://www.familyviolence.gov.cy/upload/research/erevna_2004.pdf).
- Παπαμιχαήλ, Σ. (2010). «Οι συνέπειες της έκθεσης των παιδιών στην ενδοοικογενειακή βία: Σύγχρονοι προβληματισμοί και τάσεις στην εγκληματολογική έρευνα και την αντεγκληματική πολιτική», στον Τμητικό τόμο για τον Ιάκωβο Φαρσεδάκη, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ. 461-471.
- Πετρουλάκη, Κ., Τσιριγώτη, Α., Κουβέλη, Ε. & Σωτηρίου, Π. (2013). Οδηγός απόδρασης από μια βίαια σχέση, Σοκόλη-Κουλεδάκη, Αθήνα.
- Σκαφιδά, Ε. (2008). «Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης (Ε.Κ.Κ.Α)», στο: Ενδοοικογενειακή βία, Δημοπούλου-Λαγωνίκα κ.ά. (επιμ.), όπ.π., ΑΩ Εκδόσεις, Αθήνα.

- Ahsan, N. (2004). Domestic violence and family support programs: Creating opportunities to help young children and their families, University of Iowa, Iowa City.
- AVA/Against Violence and Abuse (2010). Community Groups Project (<https://avaproject.org.uk/>).
- Bogestam, N. (2013). Utvärdering av koncept Karin, En samverkansmodell i Malmö för personer som utsatts för våld i nära relationer, Rapport 2013: 8, Brottsförebyggande rådet, Elanders Sverige AB.
- Börjesson, Å. (χ.χ.). Children in the shadow of violence [Ηλεκτρονική έκδοση], Sweden: Socialstyrelsen - The National Board of Health and Welfare.
- Carlson, B. (2000). «Children exposed to intimate partner violence», *Trauma, Violence & Abuse* 1 (4), σελ. 321-342 (<http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1524838000001004002>).
- Carter, L., Kay, J. C., George, L.J. & King, P. (2003). «Treating children exposed to domestic violence», *Journal of Emotional Abuse*, 3 (3-4), σελ. 183-202 (https://doi.org/10.1300/J135v03n03_02).
- Catholic Family Service Ottawa (2013). Program for victims of family violence, Ottawa/Canada.
- DeBoard-Lucas, R. & Grych, J. (2011). «Children's perceptions of intimate partner violence: Causes, consequences, and coping», *Journal of Family Violence* 26, σελ. 343-354 (<https://doi.org/10.1007/s10896-011-9368-2>).
- Edleson, J. (1999). «Children's witnessing of adult domestic violence», *Journal of Interpersonal Violence*, 14 (8), σελ. 839-870 (<http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/088626099014008004>).
- Finkelhor, D. (1999). «National call to action: Working toward the elimination of child maltreatment. The science», *Child Abuse and Neglect*, 23 (10), σελ. 969-974 ([https://doi.org/10.1016/S0145-2134\(99\)00071-X](https://doi.org/10.1016/S0145-2134(99)00071-X)).
- Global Observatory for Inclusion, Allegra S. (4 December 2014). Children witnesses of domestic violence: The invisible victims (<http://www.globi-observatory.org/children-witnesses-domestic-violence/>).
- Interkulturelle Initiative e.V. The emergency shelter's and sheltered housing project's children areas, Berlin (http://www.interkulturellesfrauenhaus.de/cms/index.php?page=kinder&hl=en_US).
- Kitzmann, K., Gaylord, N., Holt, A. & Kenny, E. (2003). «Child witnesses to domestic violence: A meta-analytic review», *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 71 (2), σελ. 339-352 (<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.208.6823&rep=rep1&type=pdf>).
- Margolin, G. & Gordis, E. (2004). «Children's exposure to violence in the family and community», *Current Directions in Psychological Science*, 13 (4), σελ.

- 152-155 (<https://doi.org/10.1111/j.0963-7214.2004.00296.x>).
- McKinney, C., Sieger, K., Agliata, A. & Renk, K. (2006). «Children's exposure to domestic violence», *Journal of Emotional Abuse*, 6 (1), σελ. 1-23 (https://doi.org/10.1300/J135v06n01_01).
- Mullender, A. (1996). *Rethinking domestic violence: The social work and probation response*, Routledge, London.
- Ohlsson, C. (5 January 2010). Children who witness domestic violence, Parliamentary Assembly, Social, Health and Family Affairs Committee, Sweden, Doc. 12111 Report, reference 3444 (<http://semantic-pace.net/tools/pdf.aspx?doc=aHR0cDovL2Fzc2VtYmx5LmNvZS5pbmQvbnNvZG1sL1hSZWYvWDJILURXLWV4dHIuYXNwP2ZpbGVpZD0xMjM1NiZsYW5nPWVu&xsl=aHR0cDovL3NlbWFudGljcGFjZS5uZXQvWHNsdC9QZGYvWFJIZi1XRClBVC1YTUwyUERGLnhzbA==&xsltparams=ZmlsZWlkPTEyMzU2>).
- Stanley, N. (2011). Children experiencing domestic violence: A research review, *Research in Practice*. The Granary, Dartington Hall//UK (https://www.rip.org.uk/~ftp_user/children_experiencing_domestic_violence_a_research_review/files/assets/common/downloads/children_experiencing_domestiv_violence.pdf).
- SHG's/Steunpunt Huiselijk Geweld Noord-Kennemerland, n.d. Kinderen als getuige van geweld. Κέντρα υποστήριξης για την ενδοοικογενειακή βία, Ολλανδία, Υπουργείο Υγείας, Πρόνοιας και Αθλητισμού (<https://www.huiselijkgeweld.nl>).
- Summers, A. (2006). Children's exposure to domestic violence: A guide to research and resources, National Council of Juvenile and Family Court Judges/United States (<https://ncsc.contentdm.oclc.org/digital/collection/famct/id/172/>).
- UNICEF (2006). *Behind closed doors: The impact of domestic violence on children*, New York (<http://www.unicef.org/media/files/BehindClosedDoors.pdf>).
- WHO/World Health Organisation, Regional Office for Europe (2013). *European report on preventing child maltreatment*, D. Sethi κ.ά. (εκδ.) (http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0019/217018/European-Report-on-Preventing-Child-Maltreatment.pdf).
- Wyckmans, D. κ.ά. (2015). Δημιουργία αλυσίδας για την προστασία των παιδιών, Επαρχιακό Συμβούλιο του Λιμβούργου, Λιμβούργο.
- Zachrisson, E. (2006). Jag släppte rustningen och blev en mamma. Rapport från Barn- och ungdomspsykiatriska mottagningen Bågen. Stockholms läns landsting.